

Kan O. Iu.

THE ORGANIZATION OF PHILOLOGICAL EDUCATION
IN THE PHILOSOPHY FACULTY OF JOHN CASIMIR LVIV UNIVERSITY IN 1850-1917

The article deals with the organization of philological education in the philosophy faculty of John Casimir Lviv University in 1850-1917. It is studied the evolution of philological education in the philosophy faculty from 1850 till 1871 (up to the utraqization of the educational establishment) and from 1871 till 1917 that includes periods of functioning of the philosophy faculty under the government of both Austria-Hungarian and Polish authorities. Under the utraqization the author means the transformation of education system of Western Ukraine: bilingual system of teaching was introduced where the Polish language was the prevailing one sidelining Ukrainian. From the beginning of its refreshing in 1784 till the 1850-s the philosophy faculty was like a preparatory department where all students were obliged to study for three years and only then to continue their education choosing their majors in other faculties. At that period of time there was only one chair in the faculty devoted to philology – philology and aesthetics chair. In 1850 classical philology chair was created and two years later the philosophy faculty lost its status of preparatory department having become an independent faculty that was divided into several departments including philological and historical ones. It is specified that the intensive development of philological disciplines was in the end of the 80-s in the beginning of the 90-s when new specialized philological chairs appeared such as Slavic languages chair, Roman languages chair, Eastern languages chair. It is defined some leading philology experts who worked in the philosophy faculty and their philological activity is determined.

Key words: philological disciplines, philosophy faculty, philology and aesthetics chair, Slavic languages chair, Roman languages chair, Eastern languages chair, classical philology chair.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 373.5.016:5(477)»19/20»

Кохановська О. В.*

ВПЛИВ ОСВІТНІХ РЕФОРМ НА РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ
ОСВІТИ ДІВЧАТ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті аналізуються реформи освіти кінця ХІХ – початку ХХ століття в контексті їх впливу на розвиток природничо-математичної освіти дівчат в навчальних закладах України початку ХХ століття. Зокрема розглянуто типи середніх навчальних закладів, навчальні плани різних типів шкіл, наведено порівняльний аналіз стану природничо-математичної освіти в жіночих та чоловічих навчальних закладах. В роботі також висвітлені організаційні та методичні основи реформ освітнього процесу середньої освіти та в тому числі її природничо-математичну складову. В результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що впродовж зазначеного періоду постійно відбувалися спроби реформування середньої школи, що значно вплинуло на її структуру, загальну роботу та зокрема на розвиток природничо-математичної освіти дівчат.

Ключові слова: освітні реформи, жіноча освіта, природничо-математична освіта, початок ХХ століття.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується постійним розвитком та реформаціями. Нині дівчата та хлопці мають рівний доступ до навчання. Проте так було не завжди.

В розвитку середньої школи в Російській імперії склалися такі тенденції і закономірності, що визначалися історичним розвитком, потребами суспільства, які слід враховувати в розробці і проведенні реформ в теперішній час.

*© Кохановська О. В.

Тому стає актуальним вивчення історичного досвіду процесу реформування середньої школи, особливо в період кінця XIX – початку XX століття, оскільки загальноісторичні умови розвитку країни і освіти нагадують теперішні.

До висвітлення історії освіти, виокремлення особливостей її розвитку звертається багато дослідників, зокрема Б. Гершунський, Е. Дніпров, Н. Побірченко та ін. В їх напрацюваннях проаналізовано процеси, пов'язані зі змістом, функціями, принципами та організаційними формами освіти, які розкривають закономірності впливу на освітню галузь державної влади і суспільства, що різною мірою позначалося на її функціонуванні, проведено паралелі з сучасністю. Чимало науковців присвячують свої праці історичним аспектам жіночої освіти. Серед них – В. Добровольська, Н. Слюсаренко, Т. Сухенко та інші.

Мета статті – висвітлити основні напрями реформування системи освіти на початку XX століття та їх вплив на розвиток природничо-математичної освіти дівчат зазначеного періоду.

Реформа середньої жіночої освіти, яка проходила в кілька етапів, починаючи з кінця 1850-х років до 1870 років, мала п'ять головних результатів:

- створення відкритої всестанової середньої жіночої школи, що істотно розширило і демократизувало жіночу освіту;
- формування переважної частини жіночої освіти у вигляді міністерських гімназій та прогімназій як суспільно-державних, перш за все за типом фінансування і характеру управління навчальними закладами;
- проведення ідеї єдності та наступності в системі жіночої освіти, яка встановила, з одного боку, безпосередній зв'язок між жіночими гімназіями та прогімназіями, між повною та неповною жіночою середньою школою, а з іншого – їх зв'язок з початковою освітою;
- значне посилення навчального курсу жіночих гімназій, який максимально наблизився до чоловічої середньої освіти;
- випускниці жіночих навчальних закладів отримали змогу займатися педагогічною діяльністю, що зробило жіночу школу важливим фактором розвитку початкової школи, підготувавши велику кількість учительських кадрів.

У таблиці 1 наведено дані щодо кількості жіночих навчальних закладів, які функціонували на території Російської імперії протягом кінця XIX – початку XX століття.

Таблиця 1

Динаміка зростання різних типів жіночих навчальних закладів наприкінці XIX – початку XX століття (у %)

Навчальні заклади	1858	1864	1874	1884	1894	1904	1914
Повні середні жіночі навчальні заклади:	83,3	60,5	57,5	54,0	58,4	70,5	81,4
• гімназії МНП;	8,3	16,8	22,0	24,0	27,0	38,3	37,3
• гімназії ВУІМ;	11,1	6,4	9,4	6,6	7,3	4,8	2,5
• жіночі інститути;	63,9	12,3	8,5	6,4	5,9	5,0	2,4
• єпархіальні училища;	-	-	8,2	8,8	11,6	9,6	5,6
• приватні гімназії.	-	25,0	9,4	8,2	6,6	12,8	33,6
Неповні середні жіночі навчальні заклади:	16,7	39,5	42,5	46,0	41,6	29,5	18,6
• прогімназії МНП;	5,6	34,1	39,6	44,3	38,4	23,8	12,9
• училища духовного відомства;	11,1	5,4	2,9	1,7	3,0	2,0	0,8
• приватні прогімназії.	-	-	-	-	0,2	3,7	4,9

Джерело: [3, с.231]

Дані, наведені в таблиці 1, яскраво свідчать про динаміку розвитку жіночої освіти в Російській імперії початку другої половини XIX – початку XX століття. Можна побачити, що починаючи з 1894 по 1914 рр. міністерська школа зробила два значних кроки, про що свідчить різке кількісне збільшення збільшення навчальних закладів. Фактично за ці роки було вибудовано мережу міністерських шкіл.

Слід зауважити, що в зазначений період процес розвитку жіночих шкіл був значно інтенсивнішим, ніж чоловічих.

Початок XX століття увійшов в історію України як період різких змін та суперечностей у суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни.

Загалом можна виділити наступні тенденції щодо розвитку та реформування жіночої освіти другої половини XIX – початку XX століття:

1866-1905 рр. – відкриття жіночих навчальних закладів підвищеного типу, національні жіночі навчальні заклади, впроваджуються і апробуються новітні форми навчання, при гімназіях започатковуються педагогічні класи («Положення щодо жіночих навчальних закладів» (1870 р.). Послаблюється вплив церкви на формування змісту й завдань жіночих навчальних закладів. Провідні тенденції і особливості – посилення уваги суспільства до гімназійної та університетської освіти; обмеження навчально-виховного процесу в жіночих навчальних закладах офіційною документацією (планами, статутами, положеннями та ін.), переважання світського характеру навчання, переслідування прогресивної педагогічної думки;

1905-1918 рр. – регулювання діяльності жіночих навчальних закладів положенням про «Значні помилки приватних жіночих гімназій Міністерства народної освіти» (1905 р.); рішенням Всеросійського жіночого з'їзду (26 грудня 1912 р. – 04 січня 1913 р.). Революційні події 1917 р. призвели до припинення діяльності більшості жіночих навчальних закладів, що зумовлювалося зокрема й прагненням радянської влади зрівняти жінок і чоловіків у правах на здобуття освіти. Провідні тенденції і особливості – університетизація, демократизація, спільне навчання чоловіків і жінок, розробка нових форм та методів навчання, залучення жінок до професійної освіти [9].

Для початку XX століття характерним є намагання уряду адаптувати до нових умов стару систему освіти. 1902 р. Міністерство народної освіти почало роботу над розробкою проектів розвитку шкільної мережі з метою введення загальної початкової освіти. 1905 р. створено проект «Основні положення про введення загального навчання», відповідно до якого на земства та міське самоуправління покладалася обов'язок щодо відкриття необхідної кількості училищ для дітей 8-11 років, а Міністерство народної освіти повинно було оплачувати працю вчителів. На впровадження проекту відводилося 10 років. Проте вже 1908 року суспільству був запропонований ще один план запровадження загальної освіти протягом десяти років [1].

З таблиці 2 видно, що викладання для чоловіків та дівчат велося по-різному.

Таблиця 2

Зведені дані про вивчення навчальних предметів у чоловічих та жіночих гімназіях

№ з/п	Навчальні дисципліни	Загальна кількість годин на навчальні дисципліни			
		Кінець XIX ст.		Початок XX ст.	
		чоловічі	жіночі	чоловічі	жіночі
1	2	3	4	5	6
1.	Закон Божий	16	14	16	18
2.	Російська мова з церковно-слов'янською і логіка	29	-	-	-
3.	Російська мова	-	-	34	-
4.	Російська мова і словесність	-	25	-	34

Продовження табл.2

1	2	3	4	5	6
5.	Латинська мова	42	-	30	-
6.	Філософська пропедевтика	-	-	3	-
7.	Законознавство	-	-	2	-
8.	Грецька мова	33	-	-	-
9.	Математика	29	15	30	35
10.	Фізика	7	3	10	-
11.	Географія	8	14	-	-
12.	Географія і космографія	-	-	-	16
13.	Педагогіка	-	4	-	4
14.	Історія	13	12	22	16
15.	Рукоділля	-	14	-	7
16.	Природнича історія і фізика	-	-	-	14
17.	Природознавство	-	9	10	-
18.	Французька мова	19	24	24	30
19.	Німецька мова	19	24	23	24
20.	Англійська мова	-	-	-	7
21.	Краснопис	-	8	2	7
22.	Гігієна	-	1	-	-
23.	Краснопис і малювання	10	-	-	-
24.	Малювання	-	13	5	14
25.	Співи	-	9	-	-
26.	Танці	-	5	-	4
27.	Гімнастика	-	-	-	6

Джерело: [5]

Дані наведеної таблиці свідчать, що наприкінці XIX століття в навчальних планах жіночих гімназій було зменшено кількість годин на вивчення природничо-математичних дисциплін, що обмежувало можливості отримання дівчатами вищої освіти. У той самий час ще більше годин ніж у попередні роки відведено на вивчення рукоділля і педагогіки [2; 7; 8].

Початок XX століття вніс свої корективи в навчальні плани чоловічих та жіночих гімназій. У жіночих гімназіях багато зусиль було спрямовано на формування художнього смаку дівчат. Найбільша кількість годин у жіночих гімназіях була відведена на вивчення декількох мов.

Велика увага приділялася вивченню математичних дисциплін. Дівчата вивчали їх протягом усіх років навчання з поступовим збільшенням тижневого навантаження. Проте мало часу відводилося на вивчення природничих дисциплін.

З дисциплін математичного спрямування дівчата вивчали арифметику, алгебру, геометрію, прямолінійну тригонометрію та математичну географію. При вивченні останньої отримані знання пов'язувалися із реальними життєвими завданнями, ставали інтегрованими. У дівчат ці знання додатково поєднувалися з їх практичним застосуванням у процесі вивчення рукоділля [6].

Вивчали жінки у навчальних закладах також фізику, природознавство і географію. При вивченні фізики учні отримували знання з механіки, оптики, електрики, термодинаміки тощо, а також коротку інформацію про найважливіші хімічні явища; при вивченні природознавства повідомляли про історію кори землі, мінералогію, обробку руди людиною, ботаніку та зоологію.

На уроках географії учні ознайомлювалися з географією землі, вивчали континенти та основні країни, народонаселення кожної з них, адміністративний розподіл, клімат, промисловість, найважливіші міста тощо.

Отже, на початку ХХ століття класицизм у гімназичній освіті дещо зменшився, а за його рахунок виникла можливість збільшити кількість годин на вивчення природознавства, історії та літератури. Це створило додаткові можливості для формування в дітей більш повної за обсягом наукової картини світу. Але вона залишалася, як і в попередні роки, фрагментарною, бо було обмаль інтегрованих навчальних дисциплін. Разом із тим частина навчального матеріалу була спрямована на забезпечення внутрішньо предметних та міжпредметних зв'язків, на інтеграцію знань. Цінним, на нашу думку, є також те, що гімназисти в певні періоди вивчали логіку, філософію, законодавство, які надавали можливість отримати більш повні уявлення про навколишній світ [6].

Слід зазначити, що Міністерство народної освіти постійно корегувало зміст освіти в навчальних закладах різного типу. Це відбувалося з різних причин, але частіше за все це було викликано зміною міністра народної освіти і його команди. Так, програма для жіночих гімназій Міністерства народної освіти, що була затверджена Міністерством 18 вересня 1906 р., передбачала викладання гігієни. Серед питань, що розглядали, були питання з хімії, фізики, бактеріології, а також короткі відомості про анатомічну будову людського тіла [9].

У програмах і правилах жіночих гімназій та прогімназій Міністерства народної освіти, опублікованих у 1911 р. з останніми доповненнями та поясненнями, було зазначено, що серед предметів природничого циклу особливе місце повинна була зайняти фізика. Обсяг її був таким, як і в чоловічих гімназіях. Із 10 уроків, відведених на природознавство, шість виділялось на вивчення саме фізики, по три уроки в шостому та сьомому класах.

Так, у 1913 р. Міністерство народної освіти розіслало по навчальних округах нові приблизні програми з природознавства для жіночих гімназій. Нові міністерські програми були наближені до програм чоловічих гімназій. Їхній аналіз свідчить про те, що вони містили низку розбіжностей. Так, у програмах жіночих гімназій були відсутні фізика й хімія. Натомість основну увагу приділяли вивченню геології. Курс геології був занадто детальний для того, щоб його можна було пройти за наявності невеликої кількості годин, що відводили на нього в жіночих гімназіях, та й ще при повному незнанні хімії. Програма з ботаніки та зоології складена набагато краще. Але також не позбавлена недоліків [4, с. 28].

Слід наголосити, що 1898–1916 рр. став часом розробки численних проектів реформи існуючої і створення нової загальноосвітньої школи, а також часом часткових змін «толстовсько-деянівській» шкільної системи. Міністри М. Боголепов і П. Ванновський у перші роки ХХ ст. намагались за активної підтримки педагогічної громадськості втілити в життя освітню реформу, метою якої було відновлення єдності школи, однак через спротив консервативних кіл у владі реалізованими були лише деякі часткові заходи.

Таким чином, впродовж зазначеного періоду (початок ХХ ст.) постійно відбувалися спроби реформування середньої школи, що значно вплинуло на її структуру на загальну роботу. Щодо жіночої природничо-математичної освіти початку ХХ століття, то можна сказати, що навчальні плани жіночих та чоловічих навчальних закладів з вивчення вищевказаних дисциплін у жіночих та чоловічих навчальних закладів були майже уніфіковані, навіть в деяких школах для дівчат природничі та математичні дисципліни викладалися більш поглибленим курсом, ніж у середніх закладах для хлопців. Кінець

дослідженого періоду визначився створенням єдиної школи для жінок та чоловіків, що ознаменувало початок нового етапу в розвитку освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розкритті дидактичних засад природничо-математичної освіти дівчат у періодпершої третини ХХ ст.

Література:

1. Веселовский Б. Б. Народное образование и Государственная Дума // Современный мир. – 1911. – № 1. – С. 312.
2. Двадцатипятилетие Первой Киевской частной женской А. Т. Дучинской гимназии, основанной В. Н. Ващенко-Захарченко. – К. : Типографія Петра Барского, 1903. – 104 с.
3. Днепров Э. Д. Женское образование в России / Э. Д. Днепров, Р. Ф. Усачева. – М. : Дрофа, 2009. – 410 с.
4. Капелькин В. Новыя программы естествоведения в женских гимназиях Министерства народного просвещения / В. Капелькин // Вестник воспитания. – 1913. – № 7. – С. 26–28.
5. Кузьменко В. В. Формування в учнів чоловічих та жіночих гімназій наукової картини світу (кінець ХІХ – початок ХХ століття) // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Спеціальний випуск «Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи». – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. – С. 84-88.
6. Кузьменко В. В. Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення: монографія. Друге видання перероблене і доповнене / В. В. Кузьменко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – 720 с.
7. Родников В. Историческая записка о состоянии Киевско-Подольской женской гимназии в течение первого пятидесятилетия ее существования. 1861-1911 / В. Родников. – К. : Типография Русская печатня, 1911. – 130 с.
8. Учебные программы частного 7-классного женского уч. заведения А. И. Ильяшевой. – Харьков, 1904. – 74 с.
9. Шушара Т. В. Розвиток жіночої освіти в Таврійській губернії (ХІХ – поч. ХХ ст.) : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т. В. Шушара. – К., 2006. – 20 с.

Кохановская Е. В.

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕФОРМ НА РАЗВИТИЕ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕВОЧЕК (НАЧАЛО ХХ СТ.)

В статье анализируются реформы образования конца XIX - начала XX века в контексте их влияния на развитие естественно-математического образования девушек в учебных заведениях Украины начала XX века. В частности рассмотрены типы средних учебных заведений, учебные планы различных типов школ, приведен сравнительный анализ естественно-математического образования в женских и мужских учебных заведениях. В работе также освещены организационные и методические основы реформ образовательного процесса среднего образования и в том числе ее естественно-математическую составляющую. В результате проведенного исследования сделан вывод о том, что в течение указанного периода постоянно происходили попытки реформирования средней школы, что значительно повлияло на ее структуру, общую работу и в частности на развитие естественно-математического образования девушек.

Ключевые слова: образовательные реформы, женское образование, естественно-математическое образование, начало XX века.

Kokhanovska O. V.

THE IMPACT OF EDUCATIONAL REFORMS ON THE DEVELOPMENT OF NATURAL-MATHEMATICAL EDUCATION OF GIRLS (THE BEGINNING OF THE XX-TH CENTURY)

The article deals with the educational reforms of the late XIX – early XX centuries in the context of their influence on the development of natural-mathematical education of girls in Ukrainian educational institutions of the beginning of the XX-th century. In particular, the types of secondary schools, the

curricula of the various types of schools are examined, a comparative analysis of the condition of mathematics education in women's and men's educational institutions are singled out. The organizational and methodological foundations of the reform of the educational process of secondary education including the natural-mathematical component developed under the leadership existing in different time period specified ministers are shown. Thus, due to the study we can draw the conclusion that, there were constant attempts to reform the high school throughout this period, which greatly influenced on its structure and the overall activities. Regarding women's natural-mathematical education of the beginning of the XX-th century, we can say that the curricula for men's and women's educational institutions to study the above mentioned subjects in female and male schools were almost uniform. However, in some schools for girls natural and mathematical disciplines were taught more advanced course than in secondary education for the boys. The end of the studied period was determined by creating a single school for women and men that marked the beginning of a new stage in the development of education.

Key words: educational reform, women's education, natural and mathematical education, the beginning of the XX-th century.

УДК 37.01.000.93:656.6(045)(477) «18»=161.2

Ляшкевич А. І.*

СПЕЦИФІКА РОЗРОБКИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (60-70 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті аналізуються визначення методології; підсумовується, що під методологією розуміють, перш за все, методологію наукового пізнання, тобто вчення про принципи побудови, форми та способи науково-пізнавальної діяльності дослідника; аргументується специфіка процесу виникнення і розвитку морської освіти на Півдні України; обґрунтовується доцільність використання методологій для історико-педагогічного дослідження, що в комплексі забезпечить критичне осмислення різних фактів, подій та ідей; зосереджується увага на доробках останніх років, де пропонуються цікаві спроби зрозуміти загальні закономірності у вивченні педагогіки та її історії, відповідної побудови методологічної бази.

Ключові слова: методологія, історико-педагогічне дослідження, принципи, методи, прийоми, шляхи діяльності, система морської освіти, етапи наукового дослідження.

Необхідність визначення методологічних засад наукового дослідження зумовлена потребою дотримання чітких правил і процедур при вивченні історико-педагогічних явищ і процесів. Саме це забезпечує подальший розвиток історико-педагогічної науки як системи вивічених знань, які з високим рівнем надійності можуть забезпечити конкретні результати в аналогічних обставинах.

Метою статті є визначення методології як підґрунтя наукового дослідження історії морської освіти в Україні, зокрема в 60-70 роки ХХ століття, а також обґрунтування доцільності використання методологій для історико-педагогічного дослідження, що в комплексі забезпечує критичне осмислення різних фактів, подій та ідей.

Відповідно до мети дослідження визначаються історико-педагогічні явища, які відбувалися в системі морської освіти в Україні впродовж ХVIII-ХХІ століть. У методологічному аспекті важливим виступає врахування системи, що розглядається. Вона, з одного боку, належить до педагогічних, з іншого, – до соціально-економічних систем. Тому дослідження має здійснюватися з урахуванням різних чинників і напрямків діяльності морських закладів, що впливають на цілісний розвиток системи морської освіти, а функціонування навчальних закладів – зміст навчально-виховного процесу,

*© Ляшкевич А. І.